

о. Юрій МИЦИК (Київ)

Полное собрание русских летописей. – СПб.: Изд-во “Дмитрий Буланин”, 2003. – Т. 40: Густынская летопись – 202 с.

Чи не найавторитетнішою і найстарішою російською археографічною серією є “Полное собрание русских летописей”, скорочено – ПСРЛ. Нещодавно з’явився черговий (уже 40-й!) том серії під грифом Російської Академії наук та Інституту російської літератури (Пушкінського дому). Цей том має особливе значення для істориків України, оскільки там вміщено Густинський літопис.

Пам’ятка має не дуже щасливу археографічну долю. Перше її видання, на жаль, неповне, оскільки було пропущено, зокрема, початкову частину літопису, що побачило світло ще 1843 р. як додаток до Іпатіївського літопису¹. Спроби науковців ще в дореволюційний час видати пам’ятку в повному обсязі й на підставі всіх відомих списків (оригінал не зберігся або принаймні досі не знайдений) не увінчалися успіхом. У 1960-х рр., у роки короткочасної хвилі хрущовської відлиги в Україні, Густинський літопис знову привернув до себе увагу. Відомий український літописознавець Ярослав Дзира планував після видання літопису Самовидця в українській археографічній серії “Джерела з історії України” (1971) опублікувати Густинський літопис. Але, як відомо, у 1972 р. Москва посилила антиукраїнську політику. Одним з виявів сумнозвісної “маланчуківщини” стала чергова “чистка” в київському Інституті історії, внаслідок чого були звільнені такі визначні вчені, як Олена Апанович, Михайло Брайчевський, Ярослав Дзира, Олена Компан та деякі інші, причому тривалий час вони не могли знайти собі нове місце роботи, а на їхні праці заборонено було навіть посилалися.

Автор цих рядків на сторінках методичного посібника навів незначний фрагмент пам’ятки (на підставі списку, що зберігається у відділі рукописів ЦНБ, нині – в Інституті рукописів Національної бібліотеки України)², але далі в цьому напрямку не пішов, оскільки наприкінці 1970-х рр. за вимогою Координаційної ради, яка тоді існувала при Інституті історії, довелося поміняти тему докторської дисертації і облишити вивчення українського літописання XVI–XVIII ст.

¹ ПСРЛ – СПб., 1843. – Т. II. – С. 233–373.

² Методические указания к практическим занятиям по курсу историографии истории СССР с древнейших времен до XVIII века. – Днепропетровск 1984. (Список О. Заграничного був створений ним у 1778 р. у Києві і зберігається нині під сигнатурою 315/687 С в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського в Києві).

У Польщі Густинським літописом займався філолог, викладач Вроцлавського університету Генрик Сушко, учень відомого польськогославіста Францішка Селіцького. Він переклав польською й видав кілька розділів літопису з описом подій XVI ст. у антології руських літописів³, але далі цього справа не посунулася.

Найглибше досліджував цю пам'ятку (з початку 1970-х рр.) московський науковець Олександр Казакевич, м. н. с. тодішнього Інституту історії СРСР, котрий згідно з планом роботи свого відділу навіть готував її до друку. Казакевич, зокрема, виявив найбільшу кількість списків Густинського літопису – вісім, встановив співвідношення між ними, провів джерелознавче дослідження пам'ятки, видрукував кілька статей тощо. Проте через деякий час керівник відділу В. Буганов перевів його на іншу тему. Таким чином, Густинський літопис було видано вдруге лише через 160 років після його першої публікації. Нині текст пам'ятки підготувала ціла група науковців (Ю. В. Анхимюк, С. В. Завадська, О. В. Новохатко, А. І. Плігузов), причому вказано, що “на первісному етапі підготовки публікації в роботі брав участь О. М. Казакевич”.

Нове видання витримане в традиціях серії з точки зору формату, особливостей археографічної публікації тут вміщено коротку передмову є покажчик імен, покажчик географічних та етнічних назв, також два додатки (літопис Густинського монастиря (с. 153–169) і список латинських слів та виразів, що зустрічаються у тексті Густинського літопису (с. 170)). Подано весь текст пам'ятки, хоча й тільки за одним списком (це т. зв. Густинський список, який зберігається в складі збірника історичного змісту № 118 у фонді 205 Російської державної бібліотеки). Що й казати, видання Густинського літопису є подією насамперед для українців! Нарешті пам'ятка стала значно доступнішою, і тепер слід чекати нових успіхів у справі її дослідження. Але разом з тим відчуття певного розчарування не покидає уважного читача при ознайомленні із сороковим томом ПСРЛ.

Як уже говорилося, це видання було здійснене на підставі одного тільки списку, який відбиває зміст однієї з двох редакцій літопису. Якщо дореволюційні археографи спромоглися на видання на підставі трьох списків (Густинського, Мгарського та Архівського), то сучасні московські дослідники, маючи перед собою рукописи восьми списків, зробили тут крок назад, а не вперед. Таким чином, все ще не маємо повноцінної публікації тексту пам'ятки, повного уявлення про історію її тексту, поширення списків. До того ж київські списки, зокрема, містять у собі й цікаві дані про їхніх творців, як, наприклад, про дяка Свято-Феодосіївської церкви у Києво-Печерській лаврі Олексія Германовича Заграничного. Надто стислою є і вступна стаття. Принаймні тут бракує більш-менш детальної розповіді про ті 7 списків, що не публікуються. Не сказано навіть про ймовірну особу автора Густинського літопису, яким, на думку українського дослідника Анатолія Єршова, висловлену ще у 20-х роках XX ст., був архімандрит Києво-Печерської лаври Захарій Копистенський. Взагалі у вступі не дано жодного посилання на будь-яку працю, за винятком єдиного (на 2-й том ПСРЛ). Дивним виглядає ігнорування доробку українських літописознавців, зокрема публікації

³ Kroniki staroruskie. – Warszawa, 1987. – S. 247–262.

з ґрунтовним коментарем тексту літопису Густинського монастиря, здійсненої **Валерієм Шевчуком**⁴, причому останній опублікував і низку документів з тих, що супроводжують Густинський літопис у збірнику історичного змісту № 118 (фондуші князя Михайла Вишневецького, княгині Раїни Вишневецької та ін.).

Можливо, редактори тому й серії, упорядники пам'ятки скажуть, що не в традиціях серії ПСРЛ давати розгорнуті передмови, оскільки головне – дати академічне видання тексту. Не кажучи про те, що важко назвати академічним видання на підставі одного тільки (з восьми) списку пам'ятки, виникає питання про доцільність взагалі публікації Густинського літопису саме в цій серії. Якщо дореволюційні російські великодержавники не визнавали українського та білоруського народів і залічували до російських літописів українські та білоруські пам'ятки, то ця ж політика анексії Москвою неросійської культурної спадщини простежується й нині. Тому не випадково український літопис XVII ст. було видано в серії “русских летописей”! Після цього вже не дивуєшся вказівці у передмові на те, що Густинський монастир був збудований у 1600 р. “в верховьях реки Удая (бывший Прилуцкий уезд Полтавской губернии)”. По-перше, ця річка називалась і називається Удай, по-друге, у 1600 р. не було жодних “уездов” та “губерний” Російської імперії і автори мали б дати прив'язку або до тогочасного адміністративного поділу (тоді ці українські землі були під владою Речі Посполитої), або до сучасного (тоді було б сказано про Прилуцький район Чернігівської області). Не дивуєшся й тому, що в передмові та анотації до 40-го тому ПСРЛ жодного разу не вжито назву “Україна”, проте бачимо традиційний для російських великодержавників вираз “Юго-Западная Русь”.

⁴ Літопис Густинського монастиря // Пам'ять століть – 1996. – № 2. – С. 97–116; № 3. – С. 15–37.